

И. В. СТАЛИНИН ЭСЭРЛЭРИНДЭ МЭДЭНИ ГУРУЧУЛУГ МЭСЭЛЭЛЭРИ

(И. В. Сталин йолдашын мэдэни гуручулуг мэсэлэлэри һаггындакы
фикирлэри үзрэ библиографик кэстэричи)

Бу кэстэричи, И. В. Сталинин Эсэрлэри күллийатында чап олунмуш эсэрлэри үзрэ мэдэни гуручулуг мэсэлэлэри һаггында, И. В. Сталин йолдашын фикирлэринин библиографик тэртиби үчүн тэшэб-бүсдүр.

Бэһс эдилэн эсэрлэрин күллийатдакы сәһифэлэри кэстэрилмәклә, эсәрдә мэдэни гуручулуг сәһәсиндә нәдән данышылдығы һаггында ғыса мә'лумат верилир.

Сталин йолдашын эсэрлэринин мәтниндән билаваситә парчалар кэстэриләркән һәммин парча дырнаг ичәрисинә алынмышдыр.

Мэдэни гуручулуг мэсэлэлэри кәйиш мә'нада кәтүрүлмүшдүр. Бурая халг маарифи вә мәктәб мэсэлэләри, комсомол, пионер, нәзәрийһәнин ролу, кадр, мэдэни гуручулуғун

гүдрәтли васитәси олан тәнгид вә өзүнүтәнгид, болшевик сәчийһәси һаггындакы мэсэлэләр дахилдир. һәмчинин әмәкчиләрин мэдэни сәвийһәсинин йүксәлишини тә'мир этмәкдә мүнүм шәрт олан болшевикләр партиясынын милли сиясәти һаггында И. В. Сталин йолдашын әсас фикирлэри верилмишдир.

Бу мәгсәдлә истифадә олунав эсэрләр сыра илә нөмрәләнмишдир. Хроноложи кэстэричидән сонра, хроноложи кэстэричинин сыра нөмрасинә мувафиг предмет-мөвзу кэстэричи әлавә эдилмишдир. һәр бир чилдин ахырында, И. В. Сталин йолдашын мэдэни гуручулуг сәһәсиндәки фәалийәти илә әлагәдар олан, лакин кэстэрилән эсэрләриндә әкс этдирилмәйән тәрчүмәйи-һал мә'луматындан чыхарыш верилмишдир.

ХРОНОЛОЖИ КЭСТЭРИЧИ

1 ЧИЛД (1901—1907-чи ИЛЛЭР)

1. Русия сосял-демократ партиясы вә онун ән яхын вәзифәлэри

Ноябр—декабр 1901-чи ил
(сәһ. 12—34)

Чар үсул-идарәсинин зүлмү алтында инләйән, чар гамчы вә шаллағындан наразы галан хырда вә орта буржуазиянын зиялы һиссәсинин (мүәллимләр, һәкимләр, вәкилләр, тәләбәләр вә үмумийәтлә мәктәблиләр) ағыр вәзийәти (сәһ. 24).

Мәзлум милләтләрин вәзийәти. Руслашдырма сиясәти, милләтләрин өзләринә мәктәб ачмаг, дөвләт идарәләриндә ишләмәк һүгүгундан мәһрум олмасы (сәһ. 24).

Кәндлиләрин кәләлик, диләнчилик вә чәһаләт ичәрисиндә олмасы (сәһ. 25).

Буржуазиянын ингилаби һәрәкәтләрән горхмасы.

Мәзлум вәтәндашларын оғулларын дан—мәктабли кәнчләрән ибарәт

олан төлөбөлөрүн ингилаби фәал-
лыгы, охумаг азаддыгы уфрунда
онларын төлөби (сәһ. 25—27).

2. Сосял-демократия милли мәсәлә- ни нечә баша дүшүр?

1904-чу ил

(сәһ. 35—60)

Мүтләгийәтин Русиянын «өзкә»
милләтләринин милли мәдәнийәти-
ни, дилини, адәт вә тәсисатыны тә-
гиб этмәси, онлары ән ади вәтән-
дашлыг һүгугундан мәһрум этмәси,
һәр тәрәфдән сыхыйдырмасы, рия-
карлыг васитәсилә онларын арасын-
да әтимадсызлыг вә әдавәт тохуму,
сәпәрәк, ганлы тоггушмалара тәһ-
рик этмәси (сәһ. 39).

Милли мәсәлә үзрә РСДФП-нин
төлөби:

а) чинсдән, диндән, иргдән вә
миллийәттән асылы олмаяраг бү-
түн вәтәндашларын һүгугча там бә-
рабәрлийи (сәһ. 47).

б) әһали ана дилиндә тәһсил ал-
маг һүгугуна малик олмалы вә бу-
ну тәмин этмәк үчүн дәвләтин вә
өзүнүндәрә тәшкилатларынын һеса-
бына лазыми мәктәбләр ачылмалы-
дыр, һәр бир вәтәндаш йығынчаг-
ларда ана дилиндә данышмаг һүгу-
гуна малик олмалыдыр; бүтүн ерли
нәчтимән вә дәвләт идарәләриндә
дәвләт дили илә янашы олараг ана
дили дә ишләнмәлидир (сәһ. 48).

в) кениш ерли өзүнүндәрә; бир-
бириндән һәят шәрәитинә вә тәркы-
бинә көрә фәргли олан ерләр үчүн
вилайәт өзүнүндәрәси (сәһ. 49).

г) милләтләрә өз милли ишләрини
өз арзуларына көрә гурмаг һүгугу
верилмәли (сәһ. 56).

3. Пролетарлар синфи вә пролетар- лар партиясы

1905-чи ил

(сәһ. 69—81)

Һәмишә халг күтләләринин дилән-
чилик вә керилийнә сәбәб олан ка-
питализм гурулушу давам этдикчә,
—бүтүн пролетариатын истәнилән
гәдәр шүүрлулуғунун мүмкүн олма-
масы вә пролетарлар ордусунун
сосялизм руһунда маарифләнмәси

үчүн ону бирләшдириб мүбаризә за-
маны она рәһбәрлик әдән шүүрлу
рәһбәрләр групу олмасынын зәрури-
лийи (сәһ. 70—71).

4. Партия ихтилафлары һаггында ғыса гейдләр

1905-чи ил

(сәһ. 97—141)

Сосялист шүүрунун элми зәмин
үзәриндә һазырланмасы, онун фәһлә
һәрәкатына сосял-демократиянын
сәйи илә кәнардан кәтирилмәси.

«...нә гәдәр ки, фәһлә синфи, фәһ-
лә синфи олараг галыр, элмә баш-
чылыг әдә билмәз вә өз гүввәсилә
элми сосялизм һазырлая билмәз,
онун буну этмәк үчүн нә вахты вар,
нә дә вәсаити» (сәһ. 123).

5. Мүвәггәти ингилаби һөкүмәт вә сосял-демократия

15 август 1905-чи ил

(сәһ. 150—173)

Мүвәггәти ингилаби һөкүмәт «ди-
ни дәвләтдән вә мәктәби диндән
айырмалыдыр» (сәһ. 151).

6. «Фабрика ганунверичилийи» вә пролетар мүбаризәси

4 декабр 1906-чы ил

(сәһ. 307—315)

«Фабрика ганунунун» мәншәи вә
мәһийәти. «Фабрика ганунверичи-
лийи» һаггында 1906-чы ил 15 но-
ябр тарихли ики ганунун (гуллугчу-
лар, конторчулар вә сәнәткарларын
иш күнүнүн ғысалдылмасы вә базар
күнү истираһәти верилмәси һаггын-
дакы ганунларын) тәнгиди вә про-
летариатын өз мөвгеләрини мөһкәм-
ләтмәси үчүн бу ганунлардан исти-
фадә этмәсинин мүмкүн олмасы
(сәһ. 313—314—315).

7. Анархизм я сосялизм?

1906—1907-чи илләр

(сәһ. 316—397)

1. Диалектик метод. Һәяттын ин-
кишафына диалектик метод нөгте-
йи-нәзәриндән янашмаг, диалектик
методун мәзмуну. Диалектик мето-
да анархистләрин бахышы (сәһ. 320
—333).

II. Материалист нэзэриййэ. Тэбиэт вэ ичтимаи һэят инкишафынын материалист изаһы. Шүүр, тэбиэт вэ чэмиййэтин инкишафы һаггында материалист вэ идеалист нэзэриййэ. Марксын материалист нэзэриййэсини мээмуну. Адамларын эмэли фэалиййэти үчүн материалист нэзэриййэнин эһэмиййэти. Маркс вэ Энкелсин материалист нэзэриййэсинэ анархистлэрин бахышлары (сәһ. 333—352).

III. Пролетар сосялизми. Дилек-

ТЭРЧҮМЕЙИ-НАЛА АИД МЭЛУМАТ

1879—1906-чы иллэр

9 (21) декабр 1879-чу ил. Исиф Биссарионович Чугашвили (Сталин) Гори шәһәриндә (Күрчүстан) доғулушдур.

Сентябр 1888-чи ил. И. В. Сталин дөрдсинифли Гори руһани мәктәбинә дахил олур.

Июн 1894-чү ил. И. В. Сталин Гори мәктәбини әлә битирмишдир.

2 сентябр 1894-чү ил. И. В. Сталин Тифлис руһани семинариясынын биринчи синфинә дахил олур.

1895-чи ил. И. В. Сталин чр һөкумәти тәрәфиндән Загафгазия сүркүн әдилмиш олан рус ингилабчы марксистлэринин кизли групплары илә әләгәйә кирир.

1896—1898-чи илләр. И. В. Сталин Тифлис руһани семинариясында тәлбәлэрийн марксист дәрнәкләринә рәһбәрлик эдир. «Капитал», «Коммунист партиясынын манифести» әсәрләрини, һабелә К. Марксын вә Ф. Энкелсин башга әсәрләрини, өйрәнир. В. И. Ленинни илк әсәрләрилә таныш олур.

II ЧИЛД (1907—1913-чү ИЛЛӘР)

8. Г. Телия йолдашын хатирәси (сәһ. 31—35)

Ғабагчыл фәһлә вә партия ишчиси, Загафгазияда ишләркән И. В. Сталинин силаһдашы олан Г. Телиянын болшевик сифәтләри һаггында.

тик материализмлә пролетар сосялизми арасындакы әләгә (пролетар сосялизми һаггында Марксын нэзэриййәсиндән чыхан эмәли нәтичәләр). Мүасир капиталист чэмиййәтинин әсасы. Сосялист чэмиййәтинин әсасы. Пролетар сосялизминин лабүдд олмасы. Сосялист ингилабы, пролетар диктатурасы, буржуазиянын әмлакынын гәсб әдилмәси. Пролетариат тәшкилатынын формалары. Пролетар сосялизминә анархистлэрин бахышлары (сәһ. 352—397).

Август 1898-чи ил. И. В. Сталин күрчү сосял-демократ тәшкилаты «Месаме-даси»йә дахил олур. И. В. Сталин, В. З. Кетсховели вә А. Г. Тсулукидзә «Месаме-даси»нин ингилабчы марксист азлыгынын өзәйини тәшкил эдирләр.

29 май 1899-чу ил. И. В. Сталин марксизми тәблиғ этмәк үстүндә Тифлис руһани семинариясындан чыхарылмышдыр.

1898—1900-чү илләр. И. В. Сталинин В. З. Кетсховелинин вә А. Г. Тсулукидзенин рәһбәрлийи илә РСДФП Тифлис сосял-демократ тәшкилатынын мәркәзи рәһбәр группу тәшкил олунур ки, бу да дәрнәкләрдә апарылан тәблиғатдан күтләви-сияси тәшвиғата кечилмәсини тәмин эдир. Бу групп интибаһнамәләр чап әдилмәсини вә онларын фәһләләр арасында йыйлмасыны тәшкил эдир, кизли сосял-демократ дәрнәкләри ярадыр. Тифлис пролетариатынын тәтикләринә вә сияси мүбаризәсинә рәһбәрлик эдир.

9. Нефт сәнаечиләри игтисади террор һаггында (сәһ. 125—140)

Фәһләләрин «керидә ғалмасы», чәһаләтлә мүбаризә һаггында кәдетлэрин бошбоғазлыгы вә нефт сә-

сәачиләри тәрәфиндән мәктәпләрий, муһазирә вә фәһлә халг әвләринин ихтисар әдилмәси.

10. Гаршыдакы үмуми тә'вилә данр (сәһ. 174—180)

Нефт сәнаәчиләринин Бакы фәһләринә һүчуму: тибби ярдымын ән әз дәрәчәйә әндирилмәси, мәктәб ишинин бәрбад һала дүшмәси, халг әвләринин, ахшам курсларынын вә муһазирәләрин олмамасы.

11. Партияда

«Пролетари»нин кениш редакциясындакы ихтилафлар һаггында РСДФП Бакы Комитәсинин гәтнамәси (сәһ. 181—185).

Бир әдәби чәрәян олмаг ә'тибарилә «аллаһгуручулуғ» адланан чәрәян һаггында.

«...марксизм дин үнсүрләрилә итти-фага кирмәк сайәсиндә дейил, бу үнсүрләре гаршы амансыз мубаризә нәтичәсиндә әмәлә кәлиб мүәййән дүнякөрүшүнә чеврилимишдир» (сәһ. 184).

12. Гафгаздан мәктублар (сәһ. 192—207)

1. Бакы. Нефт сәнаәсинин вәзнийәти. «Тибби ярдым вә мәктәб хәрчи һеч дәрәчәсинә әндирилир (поли-сә исә нефт сәнаәчиләри һәр ил 600 мин манатдан артыг сәрф әдир-ләр!). Ашханалар вә халг әвләри инди артыг ләғв әдилмишдир» (сәһ. 193).

РСДФП Бакы Комитәсинин нефт сәнаәчиләринә тәләбләр: 8 саатлыг иш күнү, әмәк һаггынын артырыл-масы, вахтдан артыг вә күтүрә иш-ләрин ләғв әдилмәси, тибби ярды-мын гүввәтләндирилмәси, фәһлә гә-сәбәләри вә мәнзил пулу, халг әвлә-ри вә мәктәбләр, комиссияларын вә иттифагларын танынмасы; бу тәләб-ләрин әһәмийәти (сәһ. 195).

Мүсәлман, әрмәни вә рус диллә-риндә шифаһи вә башлыча олараг, мәтбу тәшвиғат апарылмасы зәру-рийәти (сәһ. 200).

Ички әләһинә кампанияда Бакы Комитәсинин мөвгәи (сәһ. 205).

13. Алман фәһләләринин рәһбәри Август Бебел (сәһ. 221—229)

«Ади» торначылыгдан йүксәләрем мәшһур сияси хадим олан, чохла-йонлу Алмания пролетариатынын гол-чаман рәһбәри Август Бебелин һәяк тарихчәси.

14. Гәрибә битәрәфләр (сәһ. 253—255)

Битәрәфлийин маһиййәти.

15. Онлар яхшы чалышырлар... (сәһ. 259—261)

Тәләбәләрин нүмайишләрдә иштә-ракы.

16. Бизим мәгсәдимиз (сәһ. 274—276)

«Правда»нын тә'ғиб әдәчәйи мәг-сәд—рус фәһлә һәрәкатынын йоду-ну бейнәлхалг сосял-демократия мәш'әли илә ишыгландырмаг, фәһ-лә синфинин дост вә дүшмәнләри һаггында фәһләләре һәгигәти сөйлә-мәк, фәһлә ишинин мәнәфәи кеш-йиндә дурмагдыр» (сәһ. 274).

17. Милләтчилийә доғру

Гафгаздан мәктуб (сәһ. 316—321)

Милли мәсәләдә Гафгаз сосял-де-мократ тәшкилатлары вә тәсвийә-чиләрин сиясәтләри.

18. Марксизм вә милли мәсәлә (сәһ. 322—406)

Милли-мәдәниййәт гуручулуғу мә-сәләләри.

«Милләт» мәфһумунун тәһлил. «Милләт—инсанларын тарихән әмә-лә кәлмиш сабит бирлийидир ки, бу да дил, әрази, иғтисади һәяк бирли-йи, мәдәниййәт үмумилийиндә тәзә-һүр әдән мә'нәвийят бирлийи зәмә-ниндә мейдана чыхмышдыр» (сәһ. 329).

Ялһыз бүтүн әләмәтләр бирликдә мөвчуд олдуғу заман милләт мөв-чуд олур. «Милләт садәчә тарихи категория олмайыб мүәййән бир

дөврүн, бүксәлмәкдә олар капита-
лизм дөврүнүн тарихи категория-
«ыдыр» (сәһ. 336).

Милли һәрәкат инкишафынын сә-
бәб вә шәртләри (сәһ. 338—342).

Милләтләрия өз мүғәддәратыны
тәһийн этмәк һүгүгү уғрунда сосял-
демократиянын мүбаризәси (сәһ.
344).

«Бу вә я башга бир милләтин өз
һәятыны мәнһ нечә гурмалы олдуғу,
онун кәләчәк конституциясынын нә
шәкил алмалы олачағы мәсәләсини
һәлл этмәк үчүн еканә вәситә, һә-
мин милләтин иғтисади, сияси вә
мәдәни шәраитидир» (сәһ. 348).

Мәдәни-милли мухтарийәт прин-
ципини милләтчилик маһийәти вә
бунун сосял-демократия үчүн яра-
ты олмамасы (бөлмә 3—7).

Вилайәт мухтарийәти милли мә-
сәләнин һәлли үчүн зәрури шәртдир
(сәһ. 400—401).

Азлыгда галан милләтләрин һүгү-
гунун тәһмин олунамасы: «Һәр чә-
һәтдән (дил, мәктәб вә саирә) милли
һүгүг-бәрабәрлийи милли мәсәләни
һәлли үчүн зәрури шәртдир» (сәһ.
402).

Русиянын бүтүн милләтләриндәв
олан фәһләләри ерләрдә вәһид вә
бүтөв коллективләр һалында бир-
ләшдирмәк, бу чүр коллективләри
исә вәһид партия һалында бирләш-
дирмәк ләзымдыр (сәһ. 403).

Фәһләләрин бейнәлмиләл бирләш-
мәси принсипи милли мәсәләнин һәл-
ли үчүн зәрури шәртдир (сәһ. 406).

«Сосялист дүнякөрүшүнүн гәл-
бәсини тәһмин» этмәк үчүн сосял-
демократиянын дини көрүшләр әлә-
һинә тәшвиғат апармасы (сәһ. 393).

ТӘРҶҮМЕЙИ-ҲАЛА АИД. МӘҖЛУМАТ

1907-чи ил

1 январ. И. В. Сталинин рәһбәр-
лик этдийи «Мнатоби («Мәш-
әл») гәзетинин 1-чи нөмрәси
чыхмышдыр.

18 феврал. И. В. Сталинин рәһ-
бәрлик этдийи «Чвени Схов-
реба» («Бизим һәят») гәзети-
нин 1-чи нөмрәси чыхыр.

11 март. И. В. Сталинин рәһбәр-
лик этдийи «Дро» («Заман») гә-
зетинин 1-чи нөмрәси чых-
мышдыр.

20 июн. И. В. Сталинин рәһбәрлик
этдийи кизли болшевик «Ба-
кински пролетари» гәзетинин
1-чи нөмрәси чыхмышдыр.

12 август. Бақы нефт сәнаеи фәһ-
ләләринин И. В. Сталинин
тәшәббүсү илә тәһсис әдил-
миш ачыг болшевик органы
«Гудок» гәзетинин 1-чи нөм-
рәси чыхыр.

29 сентябр. И. В. Сталин капита-
листләрин сатгын нөкәрләри
тәрәфиндән өлдүрүлмүш фәһ-
лә болшевик Ханлар Сәфәр-
әлиевин гәбри үзәриндә нигт
сәйләйир.

25 октябр. И. В. Сталин үмуми
шәһәр болшевик конфрансын-
да РСДФП Бақы Комитәсинә
үзв сечилир.

1908-чи ил

25 март—9 ноябр. И. В. Сталин
һәбс әдилмиш вә Бақы шәһәр-
нин Байыл һәбсханасына са-
лынмышдыр. И. В. Сталин
һәбсханада олдуғу һалда Ба-
қы болшевик тәшкилаты илә
әләгә дүзәлдир, РСДФП Ба-
қы Комитәсинә рәһбәрлик
әдир вә «Бакински пролетари»
вә «Гудок» гәзетләри үчүн
мәғаләләр языр.

1909-чу ил

Июлун биринчи ярысы. И. В.

Сталин кизли сурәтдә Бақы-
кәлир, Бақы вә Зағағазия
болшевик тәшкилатларыны
бәрпа этмәк вә мөһкәмләнди-
рмәк ишинә рәһбәрлик әдир.

Сентябрын ахыры. И. В. Сталин
Бақы Комитәсинин кизли мәт-
бәсинин ишини бәрпа этмәк
үчүн тәдбирләр көрүр.

1910-чу ил

5 январ, И. В. Сталинин билава-
сита иштиракилэ тә'сис эдил-
миш «Тифлисски пролетари»
гәзетинин 1-чи нөмрәси чыхыр.

23 март, И. В. Сталин Захар Гри-
горян Меликянс ады илэ һәбс
эдилир.

26 март, И. В. Сталин Багы шә-
һаринин Байыл һәбсханасына
салынмышдыр.

7 сентябр, И. В. Сталин һәбсхана-
да икән, беш ил әзиндә Гаф-
газда яшамасынын гадаған
эдилдийи һаггында Гафгаз ча-
нишининин 27 август тарихли
һәрарыны алыр.

23 сентябр, И. В. Сталини этап-
ла Солвычегодска сүркүн эдир-
ләр.

Ноябр 1910—июн 1911, И. В.
Сталин В. И. Ленинлэ эләгә
дүзәлдир, сүркүндә оланларын
һығынчагларыны кечирир вә бу

һығынчагларда мұһазирәләр
охунур, чари сияси мәсәләләр
мұзакипә олчунур.

14 декабр 1911-чи ил, И. В.
Сталин 3 ил мүддәтинә поли-
син ачыг нәзарәти алтында
сахланмагла Вологда сүркүн
эдилир.

1912-чи ил

29 феврал, И. В. Сталин Вологда
сүркүнүндән гачыр.

Мартын биринчи ярысы, И. В.
Сталин Прага конفرансы гә-
рарларыны һәятә кечирмәк үз-
рә Загафгазия болшевик тәш-
килатларынын ишини тәшкил
этмәк үчүн Багыя вә Тифлисә
кәлир.

10—22 апрел, И. В. Сталин бол-
шевик фәһлә «Звезда» гәзети-
нә редакторлуг эдир.

Сентябр—октябрь, И. В. Сталин
«Правда» гәзетинә редактор-
луг эдир.

III ЧИЛД (МАРТ — ОКТЯБР 1917-чи ИЛ)

19. Милли мәнһуддийәтләрин
арадан галдырылмасы һаггында
(сәһ. 19—23)

Көһнә Русияда милли зүлм (сәһ.
19).

Мүвәггәти һөкүмәтин дини вә мил-
ли мәнһуддийәтләри ләғв этмәк һаг-
гындакы декрети вә онун милли
азадлығы тә'мин этмәк үчүн кафи
олмамасы: «...декрет дил барәсиндә
милли һугуг бәрәбәрийини мүйәйән
әтир» (сәһ. 21).

Милли зүлмүн көкүнү кәсмәк вә
капитализм шәраитиндә милләт-
ләрә верилмәси мүмкүн олан эн чох
азадлығы тә'мин этмәк үчүн аша-
ғыдакыларын ә'лан олунмасы зәру-
ридир:

«1) тәсәррүфатча бүтөв бир әрази
олуб әһалиси мәишәт вә милли тәр-
кибчә фәргләнән, «каркүзарлыг» вә
«тәдрис» ишләри өз дилләриндә
олан вилайәтләрә сияси мухтарий-
йәт (федерасия йох!) верилир;

2) бу вә я дикәр сәбәбләр үзүн-
дән бүтөв дөвләт чәрчивәси дахи-

линдә гала билмәйән милләтләрә өз
мүгәддәратыны тә'йин әтмәк һугугу
верилир» (сәһ. 22—23).

20. РСДФ (болшевикләр) П VII
(апрел) конفرансында милли мәсәлә
һаггында мә'рузә

24—29 апрел 1917-чи ил
(сәһ. 55—62)

Мәзлум милләтләрин сияси һәя-
тыны нечә гурмалы? (сәһ. 57).

Милләтләрин азад сурәтдә айрыл-
маг һугугу, бу вә я башга бир вахт-
да милләттин һөкмән айрылмалы ол-
масы мәсәләләри һаггында (сәһ. 58).

Вилайәт мухтариййәти вә мәдәни-
милли мухтариййәт, мәдәни-милли
мухтариййәт принципинин сосыл-де-
мократия үчүн ярарлы олмамасы
(сәһ. 60).

Азлыгда галан милләтләр мәсәлә-
си һаггында (сәһ. 61).

Мәктәб, дин вә башга мәсәләләр-
дә там һугуг бәрәбәрийи вә азлыг-
да галан милләтләрә аид һәр чүр
мәнһуддийәтин арадан галдырылма-

сы төлөби. Миллэтләрин һугуг бә-
рабәрлийинин һөятә кечирилмәси
үчүн лазым кәлән шәраит анчаг бү-
түн чәмийһәт тамамилә демократик-
ләшдирилдикдә ярана биләр (сәһ.
61).

Мүхтәлиф миллэтләрин пролета-
риатынын ваһид партияда бирләш-
мәси.

«Беләкликлә, бизим милли мәсәлә-
дәки нөгтейи-нәзәримиз ашағыдакы
әсаслардан ибарәтдир:

а) миллэтләрин айрылмаг һугугу
гәбул эдилмәлидир;

б) бир дөвләтин дахилиндә галан

халгларә вилайәт мухтарийәти ве-
рилмәлидир;

в) азылгада галан миллэтләр үчүн
—онларын азад инкишафыны тә-
мин әдән хусуси ганунлар верилмә-
лидир;

г) бир дөвләтин бүтүн миллэтлә-
ринин пролетарлары үчүн—бөлүн-
мәз ваһид пролетар коллективи, ва-
һид партия ярадылмалыдыр» (сәһ.
62).

21. Буржуа диктатурасы һөкүмәти
(сәһ. 350—353)

Пролетариат вә ингилаби кәндли-
ләр диктатурасынын буржуа дикта-
турасындан фәргли олмасы.

ТӨРЧҮМЕЙИ-НАЛА АИД МӘ'ЛУМАТ

1917-чи ил

Август—октябр. И. В. Сталин,
РСДФ(б)П-нин «Пролетари»,
«Рабочи» вә «Рабочи пут»
адлары илә чыхаң мәркәзи
органына редакторлуг эдир.

13 август. И. В. Сталин болшевик-
ләр партиясы Мәркәзи Коми-
тәсинин тапшырыгы илә пар-
тиянын мәркәзи органы олағ
«Пролетари» гәзетинин чых
масыны тәшкил эдир.

IV ЧИЛД (НОВАБР 1917 — 1920-чи ИЛЛӘР)

22. Һелсингфорсда Финландия
«сосял-демократ фәһлә партиясы
гурултайында нитг

14 ноябр 1917-чи ил
(сәһ. 3—8)

Рус ингилабынын гәләбәләри һаг-
гында. «...биз Русия халгларынын
азад сурәтдә өз мүгәддәратыны тә-
йин этмәк һугугуну гәбул этмәсәй-
дик, биз демократ (мән һәлә сося-
лизмдән данышырам!) олмаздыг»
(сәһ. 6).

23. Фәһлә, салдат вә кәндли
депутатлары Советләринин III Үмүм
Русия гурултайында милли мәсәлә
һаггында мә'рузә

15 январ 1918-чи ил
(сәһ. 37—44)

Русияда милли мәсәләнин чидди-
лийи (великоруслар Русия әһалиси-
нин гәти чохлаууну тәшкил этмир-
ләр).

Чаризмин милли мәсәләдәки сия-
сәти. «Чар һөкүмәти учгарлардакы

халглары зорда руслашдырмаг сия-
сәти еридирди, онун ишләтдийи
үсул, халгларын ана дилини гада-
ған этмәкдән, таланлар дүзәлтмәк-
дән вә башга тәғибләрдән ибарәт
иди» (сәһ. 37).

Милли мәсәлә вә мүвәггәти һөкү-
мәт. «Ингилабын биринчи дөврүндә-
ки һөкүмәт нәнки миллэтләрә там
азадлыг вермәк йөлилә кетмәди,
һәтта бир чох һалларда, Украина вә
Финландия һаггында эдилдийи ки-
ми, милли һәрәкәти боғмаг үчүн
чәзә тәдбирләри көрмәкдән дә чә-
кинмирди» (сәһ. 37—38).

Милли мәсәлә вә Совет һөкүмәти.
«Ялһыз совет һакимийәти бүтүн
миллэтләрин өз мүгәддәратыны тә-
йин этмәси, һәтта Русиядан тамами-
лә айрылмасы һугугуну ачыгча
әлан этди» (сәһ. 38).

«Өз мүгәддәратыны тәйин этмәк
принсипи сосялизм уғрунда мүбари-
зә васитәсилә олмалы вә сосялизм
принсипинә табә эдилмәлидир» (сәһ.
39).

24. Русия Федератив
республикасынын тәшкили

«Правда» гәзетинин әмәдашы илә
мусаһибә

(сәһ. 75—82)

Буржуа-демократик федерациялар. Гурулмагда олан Русия федерациясы һәм федерациялардан нә илә фәрғләнир. Русия федерациясынын гурулуш принципләри. Онуи таркиби. Федерация кирән вилайәтләрин һугуғлары. Милли азлығларын һугуғлары «...үмуми декретләрин һаята кечирилмә формалары, мәктәб, мәһкәмә, инзибати идарәләр вә саирә вилайәт халғ комиссарлары советләринин ихтиярына кечәчәкдир. Нә мәһкәмә ишиндә, нә дә мәктәбдә һеч бир мәчбури «дәвләт» дили олмаячагдыр! Һәр вилайәт өз әһалисинин таркибинә уйғун кәлән бир вә я бир нечә дили сечир, һәм дә истәр азлығда галан, истәрсә чоһлуғ тәшкил әдән милләтләрин бүтүн ичтимаи вә сияси оргачларда дил чәһәтдән там һугуғ бәрәбәрлиги көзләнлир» (сәһ. 79).

Федерализмин кечид йолу. Русия федерациясынын сияси гурулуш процесси. Русияда федерализм—сосялист унитаризминә кечид пилләсидир (сәһ. 82).

25. Невбәти вәзифәләрдән бири

(сәһ. 83—87)

«Күтләләри совет һакимийәти сәвийәсинә галдырмаг, онларын әһәһшә нүмүнәләрини нсә совет һакимийәти илә говушдурмаг лазымдыр. Лакин бу тәдбир һәм ин учғарларә мухтарийәт верилмәдән, йәһни ерли мәктәпләр, ерли мәһкәмәләр, ерли инзибати органлар, ерли һакимийәт органлары, ерли ичтимаи-сияси вә маариф мүәссисәләри тәшкил әдилмәдән вә бүтүн ичтимаи-сияси иш сәһәләриндә зәһмәткеш күтләләрин ана дили олан ерли дил үчүн там һугуғ тәмин әдилмәдән һаята кечирилә билмәз» (сәһ. 84).

26. Татар—башгырд совет
республикасы тәсис гурултайынын
чағырылмасына даир мүшавирәдә
чыгышлар

10 май 1918-чи ил

(сәһ. 95—103)

Совет мухтарийәти нөвү һаггында. Вилайәт органларына инзибати, сияси вә мәдәни вәзифәләрин һәвалә әдилмәси. «Мәктәб, мәһкәмә, инзибати ишләр, лазыми сияси тәдбирләр, үмуми декретләри милли-мәишәт шәраитинә уйғунашдырыб һаята кечирмәк формалары вә үсуллары, о чүмләдәндир,—бүтүн бунлар әһалинин ана дилиндә, онун баша дүшдүйү дилдә апарылыр» (сәһ. 100).

27. Мүшавирә бағланьркән
сөйләнилән нитг

16 май

(сәһ. 101—103)

«Һал-һазырда бүтүн зүлм формаларындан ән инчәси вә тәһлүкәлиси—милли зүлмдүр. Бу зүлм инчәдир, чүнки буржуазиянын йыртычылығ симасыны асанлығла пәрдәләйә биллир. Бу зүлм тәһлүкәлидир, чүнки милли тоғушмалар төрәтмәклә буржуазияны асанлығла фәләкәтдән горуюр» (сәһ. 101—102).

28. Октябр чеврилиши вә милли
мәсәлә

(сәһ. 171—183)

Русиянын учғарларында милли мәсәлә вә милли һәрәкәт ингилабын кедишиндән вә нәтичәсиндән асылы сларағ өз мәзмунуну дәйишир.

Русияда буржуа ингилабы дөврүндә (1917-чи илин февралында) учғарларда милли һәрәкәт буржуа азадлығ һәрәкәти характериндә иди. Һәрәкәтын шуары: «Милли зүлмү арадан галдырмалы» шуары иди (сәһ. 171—172).

Чаризмин мәһв әдилмәси вә буржуазиянын һакимийәт башына кәлмәси милли зүлмү арадан галдырмады (1917-чи илин аяында Финляндияда Сеймин говулмасы, Ук-

райнада мәдәни муәссисаларин да-
ғыдылмасы) (сәһ. 172—173).

«Октябр чеврилиши көһнә, милли
буржуа-азадлыг һәрәкәтына сон го-
яраг, мәзлум милләтләрин, фәһлә вә
кәндлиләринни ени, сосылист һәрә-
каты дөврүнү ачды; бу һәрәкат һәр
чүр зүлмә, о чүмләдән милли зүлмә
гаршы, «өз» буржуазиясынын вә
өзкә буржуазиянын һакимийәтинә
гаршы вә үмумийәтлә империализм-
мә гаршы бир һәрәкат олду» (сәһ.
179).

Октябр чеврилишинин чаһаншү-
мүл әһәмийәти:

«1) милли мәсәләнин чәрчивәсини
кенишләндирәк, ону Авропада
милли зүлмә гаршы мүбаризә мәсә-
ләси олан хусуси бир мәсәләдән
үмуми бир мәсәләйә, мәзлум халг-
ларын, мүстәмләкәләрин вә ярым
мүстәмләкәләрин империализмдән
азад әдилмәси мәсәләсинә чевир-
мишдир;

2) бу азадлыға чатмаг үчүн ке-
ниш имканлар вә һәгиги йоллар ач-
мыш, бунунла да Гәрб вә Шәргин
мәзлум халгларыны империализмә
гаршы үмуми гәлибийәтлә мүбаризә
йолуна чәлб әдәрәк онларын азад
олмасы ишини хейли асанлашдыр-
мышдыр;

3) бунунла да сосылист Гәрб илә
мәзлум Шәрг арасында көрпү сала-
раг дүня империализминә гаршы
Гәрб пролетарларындан башламыш
Русия ингилабы васитәсилә Шәргин
мәзлум халгларынадәк һамыны әһә-
тә әдән ени ингилаблар чәбһәси
яратмышдыр» (сәһ. 183).

29. Милли мәсәләдә һөкүмәтин сиясәти

(сәһ. 249—253)

Русия Совет һөкүмәтинин әмәлә
кәлмиш совет республикаларынын
там истиглалийәтини танымасы.

«Совет һакимийәти баша дүшүр-
ду ки, бир-бирини аңламаг анчаг
гаршылыглы әтимад зәмини үзә-
риндә ярана биләр вә халгларын
мөһкәм, сарсылмаз иттифагыны ан-
чаг бир-бирини аңламаг зәмини үзә-
риндә гурмаг олар» (сәһ. 251).

30. Түркүстан депутатлар советләринә вә партия тәшкилатларына

(сәһ. 254—255)

Зәһмәткешләрин мәдәни сәвиййә-
сини йүксәлтмәк, онлары сосылист
маарифилә маарифләндирмәк, ерли
дилләрдә әдәбийәти инкишаф әт-
дирмәк, пролетариата ән яхын олан
ерли адамлары совет тәшкилатла-
рына дахил әтмәк вә онлары өлкә-
нин идарә олунмасы ишинә чәлб әт-
мәк зәрурийәти.

31. Ики чәбһә

(сәһ. 256—260)

«Империализмин күчү—өз саһиб-
карларыны варландыран вә өзләри
үчүн әсарәт зәнчири һазырлаян халг
күтләләринин чәһаләтиндәдир» (сәһ.
257).

32. Шәргдәки вәзифәләримиз

(сәһ. 261—264)

Милләтләрин мәдәни сәвиййәсини
вар гүввә илә йүксәлтмәли, чохла
мәктәпләр вә маариф муәссисәләри
тәшкил әтмәли, әтрафдаки зәһмәт-
кеш әһалинин баша дүшдүйү ана
дилиндә шифаһи вә мәтбу совет
тәшвиғатыны инкишаф әтдирмәли
(сәһ. 263).

33. В. И. Ленинә телеграм

Петроград алтындакы Красная
Горка вә Серая Лошадын алынмасы
һаггында 1919-чу ил июнун 16-да
вурулмуш телеграм (сәһ. 289).

«Дәниз мүтәхәссисләри дейирләр
ки, Красная Горканын дәниздән
алынмасы, бүтүн дәниз әлмини алт-
үст әдир. Белә исә онда вай бу әлм
адланан шейин һалына» (сәһ. 289).

34. Ленин РКП-нин тәшкилатчысы вә рәһбәридир

(сәһ. 340—350)

Ленин вә марксизм нәзәрийәси
(сәһ. 341).

Ленинин һәм яхшы әмәли ишчи
тәчрүбәсинә, һәм дә нәзәри билийә
вә кениш сияси көрүш даирәсинә
мәллик олмасы (сәһ. 350).

35. В. И. Ленинни анадан олмасынын 50 иллийн мүнәсибәтилә РК(б)П Москва комитәсиндәки йығынчагда нитг

23 апрел 1920-чи ил

(сәһ. 351—353)

Тәвазәкарлык вә сәһвләрини мәрд-мәрданә бойнуна алмасы (сәһ. 351).

36. Русияда милли мәсәләдә совет һакимийәтинин сясәти
(сәһ. 389—402)

1. Русиянын мәркәзи илә учгарлары арасында мөһкәм иттифагы тә-мин этмәк (сәһ. 390).

2. Яшайыш хусусийәти вә милли төркиб чәһәтчә бир-бириндән фәр-гли олай учгарларын вилайәт мухтарийәти, мәркәзлә учгарлар арасында иттифагын еканә мөгсәдә уйгун формасыдыр (сәһ. 392—393).

3. Совет мухтарийәтинин һаята кечирилмәси, мәркәзлә Русиянын учгарлары арасында иттифагын мөһкәмләндирилмәсинин әмәли шәртләри:

а) учгарларда галмыш төклик вә мәһдудлуғун, патриархаллык вә мәдәнийәтсизлийин, мәркәзә гаршы әтимадсызлығын арадан галдырыл-масы.

«Чаризм күтләләри гул һалында вә чәһаләтдә сахламаг үчүн учгарлар-да патриархал-феодал зүлмүнү гәс-дән шиддәтләндирирди... Чаризм күтләләри чәһаләтдә сахламаг үчүн ерли мәктәпләри, театрлары, маа-риф мүүссисәләрини сыхышдырыр, бә'зән дә тамамилә ләғв эдирди. Чаризм ерли әһалинин ән яхшы адамларынын һәр чүр тәшәббүсүнү боғурду. Нәһайәт, чаризм учгарлар-да халг күтләләринин һәр чүр фәал-лығыны мәһв эдирди. Бүтүн бу-ларла чаризм ерли әһали күтләлә-

риндә ән дәрин бир әтимадсызлык доғурмушду, бу исә бә'зән руслара аид нә варса һамысына гаршы дүш-мәнчилик шәкли алырды. Мәркәзи Русия илә учгарлар арасында итти-фагы мөһкәмләтмәк үчүн бу әти-мадсызлығы арадан галдырмаг ла-зымдыр, бир-бирини анламаг вә гар-дашлык әтимады шәраити яратмаг, лазымдыр» (сәһ. 394—395).

б) «Учгарларын коммунистләри... учгарларда үмуми тәһсил кечирмә-лидирләр... ерләрдә милли мәктәблә-ри, милли театрлары, милли маариф мүүссисәләрини инкишаф этдирмәк, учгарларда халг күтләләринин мә-ләни сәвийәсини йүксәлтмәк ла-зымдыр, чүнки наданлык вә чәһалә-тин совет һакимийәти үчүн ән гор-хулу бир дүшмән олдуғуну сүбүт этмәйә чәтин ки, әһтияч олсун» (сәһ. 395—396).

в) кеңиш сурәтдә ерли мәктәбләр тәшкил этмәк, ерли әһалинин яша-йышына, адәт вә ән-әнәләринә бә-ләд олан, дилини билән адамлары бүтүн совет органларына, ерли зәһ-мәткеш күтләләри өлкәни идарә эт-мәк ишинин бүтүн сәһәләринә чәлб этмәк (сәһ. 396—397).

г) ерли әһалинин зиялы гүввәлә-рини ишә чәлб этмәк (сәһ. 399).

Тәлиматчылар һазырламаг үчүн идарә этмә ишинин һәр сәһәсинә аид курс вә мәктәб шәбәкәсинин кеңишләндирилмәси (сәһ. 399).

37. Дағыстан совет мухтарийәти һаггында бәяннамә

(сәһ. 434—439)

«Совет һакимийәти билир ки, чәһаләт халгын биринчи дүшмәни-дир. Буна көрә ерли халгларын ди-линдә даһа чох мәктәб вә идарә ор-ганлары яратмаг лазымдыр» (сәһ. 437).

ТӨРЧҮМЕЙИ-НАЛА АИД МӘЛҮМАТ

1917-чи ил

28 октябр. В. И. Ленин вә И. В. Сталин буржуа гәзетләринин нәшрини гадаған этмәк һаг-гында Халг Комиссарлар Со-

ветинин гәрарыны имзалайыр-лар.

2 ноябр. И. В. Сталин тәрәфиндән язылан «Русия халгларынын һүруг бәяннамәси» В. И.

Ленин və И. В. Сталин тәрәфиндән имзаланмышдыр.

22 ноябр. И. В. Сталин, экс-ингилабчы гәзетләрин бағланмасы мәсәләси һаггында һәрби-ингилаб комитәсинин ичласында чыхыш эдир.

1 декабр. И. В. Сталин «Мүгәддәс Осман гур'анынын» мүсәлманлара ғайтарылмасы һаггында Үмүмрусия мүсәлман шурасы ичрайиә комитәсинин сәдри илә сөһбәт эдир.

1918-чи ил

8 июл. И. В. Сталин РСФСР-нин вә Азәрбайҗанын дахили вә хариҗи сясәти мәсәләләринә даир Бакыя С. Шаумяна мәктуб языр.

11 ноябр. И. В. Сталин Москвада мүсәлман коммунистләринин I гурултайында РК(б)П МК адындан тәбрик нитги сөйләйир.

1919-чу ил

22 ноябр. И. В. Сталин Шәрг халqlары коммунист тәшки-

латларынын II Үмүмрусия гурултайынын ачылышында нитг сөйләйир.

1920-чи ил

16 октябр. И. В. Сталин РК(б)П МК-нын тапшырығы илә Шимали Гафгаза вә Азәрбайҗана йола дүшүр.

4 ноябр. И. В. Сталин Күрчүстанла данышыqlар һаггында вә Эрмәнистанда вәзийәтә даир Азәрбайҗан К(б)П МК Сияси Бүросунун, РК(б)П МК Гафгаз Бүросу үзвләрилә ичласында иштирак эдир.

6 ноябр. И. В. Сталин Бакы Советинин тәнтәнәли ичласында, «Пролетар диктатурасынын үч или» һаггында мәрузә эдир.

9 ноябр. И. В. Сталин Азәрбайҗан К(б)П МК, РК(б)П МК Гафгаз Бүросу вә Бакы партия вә совет тәшкилатларынын биркә ичласында, Азәрбайҗанда партия вә совет ишинин вәзифәләри һаггында мәрузә эдир.

V ЧИЛД (1921 — 1923-чу ИЛЛӘР)

39. РСФСР түрк халqlарынын коммунистләри мушавирәсинин ачылышындакы нитг

Протокол гейди, 1 январ 1921-чи ил
(сәһ. 3—5)

Түрк халqlары арасында коммунизмин инкишафы шәраитинин тәсвири.

Өлкәмизин шәргиндә коммунизмин нәзәри чәһәтдән мөһкәмләндирилмәси вә «түрк халqlарынын дилләриндә принципнал коммунист әдәбийәт» ярадылмасы зәрурийәти, милләтчилик галыqlарына ғаршы мубаризә.

40. Милли мәсәләдә партиянын нөвбәти вәзифәләри һаггында

РК(б)П X гурултайы үчүн тәртиб эдилмиш вә партиянын МК-сы тәрәфиндән тәсдиғ олуныуш тезисләр

(сәһ. 18—33)

Партиянын вәзифәләри: өз милли сималарына уйғун шәкилдә совет дәвләти ярадыб ону мөһкәмләтмәкдә; ерли әһалинин мәншәт вә психоложисинә бәләд олан ерли адамлардан өз ана дилләриндә мөһкәмә, инзибати идарәләр; тәсәррүфат идарәләри, һакимийәт органлары ярат-

магда: өз ана диллериндө мөтбуат, мөктөб, театр, клуб ишени вө үмүмийетлө мөдөнн-маариф мүссөссөлөрини инкишаф этдирмөкдө вө мөркөзи Русия чатмагда великорус олмаян халгларын зөһмөткөш күтлөлөринө ярдым этмөк (сөһ. 27—28).

41. Милли мәсәләдә партиянын нөвбәти вәзифәләри һаггында мә'рузә

10 март 1921-чи ил
(сөһ. 37—54)

«РСФСР-дә милли мәсәләнин маһийәти, бә'зи милләтләрин кечмишдән фөлән ирс алдыглары керилийини (тәсәррүфат, сийәси вө мөдөнн керилийини) арадан галдырмагдан, кери галмыш халгларын һәм дөвлөт, һәм мөдөннийәт, һәм дә тәсәррүфат чәһәтдән мөркөзи Русия чатмасына имкан вермөкдән ибарәтдир» (сөһ. 43).

Рус олмаян милләтләрин пролетар зөһмөткөш үнсүрләринө өз ана дилләриндә совет дөвләти гурмасына көмөк көстөрмөк (сөһ. 51—52).

42. В. И. Лениннө мөктүб

«Русиянын электрикләшмәси планы» һаггында
(сөһ. 55—57)

Электрикләшдирмә планыны һөятә кечирмөк үчүн дәрһал ишә башланылмасы вә план комиссийонуна чанлы әмәли ишә адамларыннын даһил әдилмәси зәрурийәти.

43. Милли мәсәләнин гоюлушуна даир
(сөһ. 58—66)

Милләтләрин һөгигәтән бәрәбәрләшдирилмәси, мүхтәлиф милләтләрин зөһмөткөш күтлөләри арасында гардаш әмәкдашлығы ярадылмасынын шөртләриндән биридир (сөһ. 64).

44. Күрчүстанда вә Загафғазияда коммунизмни нөвбәти вәзифәләри һаггында

Күрчүстан коммунист партиясы Тифлис тәшкилатынын үмүми йығынмагында мә'рузә
6 июл 1921-чи ил
(сөһ. 98—111)

Күрчүстанда (меншевикләр), Азәрбайҗанда (мусаватчылар), Эрмәнистанда (дашнаклар) милләтчи һөкүмәтләрин үч иллик варлығы нәтичәләрини ләғвә этмөк (сөһ. 106).

45. Партия һакимийәт әлә алынандан әввәл вә сонра
(сөһ. 112—124)

Өлкәмизин гуручулуг дөврүнө кечмәси вә иши дәриндән билән адамларын лазым олмасы. Партия «...өз биличиләрини: тәшкилат, тәһһизат, әмәлийәт ишчиләри (һәрби сәһәдә), әрзәг, кәнд тәсәррүфаты, дәмир йолу, кооперасия ишчиләри, сәнәә, һаричи тиҗарәт биличиләри (тәсәррүфат сәһәсиндә) етишдирмәлидир» (сөһ. 119).

46. Октябр ингилабы вә рус коммунистләринин милли сийәси
(сөһ. 125—129)

«...рус олмаян милләтләрин яшадығы вилайәтләрә сәһиб олмаг ки ми бүтүн вә һәр чүр «тәләб» вә «һүгуглардан» әл чөкмөк; бу милләтләрин мүстәгил дөвләт һалында яшамасы һүгугуну (сөздә дейил, ишдә) гәбул этмөк; бу милләтләрин мөркөзи Русия илә көңүллү оларәг һәрби-тәсәррүфат иттифагы бағламасы; керидә галмыш милләтләрин мөдөнн вә тәсәррүфат чәһәтдән инкишаф этмәси ишиндә онлара көмөк этмөк...» (сөһ. 126).

47. Ленин йолдаш истираһәтдә
Гейдләр
(сөһ. 149—152)

Мүталиә этмәси вә сийәсәтдән даһышмасы гадаған әдилдийн күнләрдә мәсәләләра гызғын әһтирасы

ва ишә чан атмасы: онда йорғунлуг вә тагәтсизлик изләринин олмасы. Мүталиә этмәсинә вә сиясәтдән да- нышмасына ичәзә верилдийи күн- ләрдә онда әсәбилик һалларынын олмасы, сакит вә әмин олмасы (сәһ. 150).

48. Совет республикаларынын бирләшмәси һаггында

Х Уммурия Советләр гурулта- йында мә'рузә

26 декабр 1922-чи ил

(сәһ. 162—173)

Республикаларын тәркибинә да- хил олан халгларын мәншәти, ән-ә- нәләри, дили вә мәдәнийәти илә былаваситә әлағәдар олан комис- сарлыгларын, совет республикала- рынын тәркибинә дахил олан халг- ларын азад милли инкишафыны тә- мин әдән һәгиги бир шәрт кими сах- данылмасы (сәһ. 170).

49. Совет Сосыалист Республикалары Иттифагынын ярадылмасы һаггында

ССРИ I Советләр гурултайында мә'рузә

30 декабр 1922-чи ил

(сәһ. 174—177)

(Совет Сосыалист Республикалары Иттифагынын тәшкили һаггында бәяннамә)

(сәһ. 429—437)

50. Рус коммунистларинин стратеги вә тактикасы мәсәләсинә даир

(сәһ. 178—200)

Марксизмин нәзәрийә вә мәрәм- чамәсинин, стратеги, тактика, шүар вә тапшырығын тәрифи.

51. Партия вә дәвләт гурулушунда милли чәһәтләр

РК(б)П XII гурултайы үчүн, партиянын МК-сы тәрәфиндән бәйәнләнмиш тезисләр

(сәһ. 201—214)

«Гурултай әмәли тәдбир оларак МК-я тапшырыр:

- а) милли республикаларын ерли партия ишчиләриндән али типли марксист дәрнәкләр тәшкил этсин;
- б) ана дилиндә принципал марк- сист әдәбиятыны артырсын;

в) шәрг халглары дарүлфүнунуну вә онун ерләрдәки шә'бәләрини гүв- вәтләндирсин;

г) милли коммунист партиялары- нын МК-лары янында ерли ишчи- ләрдән тәлиматчы гурулары тәшкил этсин;

ғ) ана дилиндә күтләви партия әдәбиятыны артырсын;

д) республикаларда партия-тәрби- йә ишнини күчләндирсин;

е) республикаларда кәнчләр ара- сында апарылан иши күчләндир- син».

52. РК(б)П XII гурултайында РК(б)П Мәркәзи Комитәсинин тәшкилат һесабаты

17 апрел 1923-чү ил

(сәһ. 217—245)

Кәнчләр иттифагы партияны сн- нифлә бирләшдирән интигал меха- низминдән биридр. 1922-чи илин пайызындан кәнчләр иттифагынын фәһлә кәнчләр һесабына артмасы вә фабрика-завод шакирдлйин мәктәб- ләринин йүксәлиши (сәһ. 222). Гадынларын тәрбийәви ролу (сәһ. 223).

53. РК(б)П XII гурултайында партия вә дәвләт гурулушунда милли чәһәтләр һаггында мә'рузә

23 апрел

(сәһ. 261—290)

Милли дилләрдә мәктәб (сәһ. 266—285).

54. Милли республика вә вилайәтләрдә сағдар вә «соллар» һаггында

9—12 июн 1923-чү илдә Москвада милли республика вә вилайәтләрин мәсул ишчиләрилә бирликдә РК(б)П МК-нын дәрдүнчү мушавирәсиндә сөйләнмиш нитг

(сәһ. 330—342)

Рус олмаян вилайәтләрдә мәдә- нийәти йүксәлтмәк уғрунда узун мүддәт вә мөһкәм мубаризә апармағ зәрурийәти (сәһ. 337—338).

55. XII партия гурултайынын милли
мәсәләйә даир гәтнамәсини һәятә
кечирмәк үчүн әмәли тәдбирләр

Милли республика вә вилайәтләрдин
мәс'ул ишчиләрилә бирликдә

РК(б)П МК-нын IV мушавирәсиндә
әдилмиш мә'рузә

10 июн 1923-чү ил

(сәһ. 343—357)

Ерли әһалинин мәдәни вәзийәти-
ни йүксәлтмәк тәдбирләри:

«а» ерли дилләрдә клублар (битә-
рәф клублары) вә башга маариф
идарәләри ярадылмалы;

б) ерли дилләрдә бүтүн дәрәчәләр-
дән олан мәктәпләр шәбәкәси. ке-
нишләндрилмәли;

в) аз-чох сәдагәтли халг мүәллим-
ләри чөлб әдилмәли;

г) ерли дилләрдә савад яан чә-
мийәтләр шәбәкәси ярадылмалы;

ғ) нәшрийәт ишләри тәшкил әдил-
мәлидир» (сәһ. 351—352).

56. Милли республика вә
вилайәтләрдин мәс'ул ишчиләрилә
бирликдә РК(б)П МК-нын IV

мушавирәсиндә сон сөз

12 июн 1923-чү ил

(сәһ. 358—371)

Милли республикаларда (Күрчүс-

ТӨРЧҮМЕЙИ-ҲАЛА

22 август 1921-чи ил. РК(б)П МК,
партиянын Мәркәзи Комитә-
синин тәшвигат-тәблиғат шә-
бәси ишинә үмуми рәһбәрлик
әтмәйи И. В. Сталинә тапшы-
рыр.

18 ноябр. 1921-чи ил. И. В. Сталин
партиянын Мәркәзи Комитәси
тәрәфиндән РК(б)П МК-нын

VI ЧИЛД (1924-чү ИЛ)

59. РК(б)П XIII конфрансында
партия гуручулуғунун нөвбәти
вәзифәләри һаггында мә'рузә вә
сон сөз

17—18 январ 1924-чү ил

(сәһ. 7—51)

Партиянын бә'зи тәшкилатлары-
нын мәдәни сәвийәсинин ашағы ол-

тан, Эрмәнистан, Украина вә сәирә
савадлылыг вә мәдәнийәтин вәзий-
йәти вә ону йүксәлтмәк зәрурийәти
(сәһ. 358—369).

«Әкәр сән өз өлкәни, онун дәвләт
габилийәтини йүксәлтмәк мә'на-
сында габагчыл бир өлкә әтмәк ис-
тәйирсәнә, әһалинин савадлылығы-
ны йүксәлт, өз өлкәнин мәдәнийә-
тини йүксәлт,—галанлары дүзәләр»
(сәһ. 359—360).

57. Фәһлә вә кәндли гадыналары
биринчи гурултайынын бешинчи
илдөнүмүнә даир

(сәһ. 381—384)

Зәһмәткеш гадыналары сияси чә-
һәтдән маарифләндримәк ишинин
вачиб олмасы.

«...Фәһлә вә кәндли гадыналар
анадырлар, онлар өлкәмизин кәлә-
чәйи олан кәнчләримизә тәрбийә ве-
рирләр. Онлар ушағын фикрини кор-
лая да биләрләр, бизә сағлам фи-
кирли кәнчләр, өлкәмизи ирәтләрә
апара билән кәнчләр верә дә биләр-
ләр; бу, ана гадынын совет гурулу-
шуна рәғбәт бәсләмәсиндән вә я ке-
шишин, голчомағын, буржуазиянын
ардынча сүрүнмәсиндән асылдыр»
(сәһ. 383).

АИД МӘ'ЛУМАТ

«Вестник агитации и пропа-
ганды» журналы редакторла-
рындан бири тәсдиғ олун-
мушдур.

14 феврал 1922-чи ил. И. В.
Сталин вә А. Д. Сүрупа али
техники мәктәбләрдин нума-
йәндәләри олан бир груп про-
фессорлары тәбул әдирләр.

масы демократияны һәятә кечирмәк
йолунда бир маниәдир. (сәһ. 13).

Партияда фәһләләр вә зиялылар
мәсәләси (сәһ. 23).

«...демократия дедикдә, партия
күтләсинин фәаллыг вә шууруну
йүксәлтмәйи, партия күтләсини мә-
сәләләрдин ялыз музакирәси ишинә

дейил, набелә әмәли рәһбәрлик иши-
нә мүнәтәзм сурәтдә чәлб этмәйи
нәзәрдә тутуруг» (сәһ. 44).

60. Ленинин вәфаты мүнәсибәтилә

II Үмүмтитфағ Советләр

гурултайында нитә

26 январ 1924-чү ил

(сәһ. 52—58)

I. Ленинин вәсийәтләри.

II. Сияфи чәмийәтдә, әзилән күт-
ләләрдә динин әмәлә кәлмәси: зәһ-
мәткеш күтләләрин ачыначаглы вә-
зийәти, зүлм вә тәһгир олунмасы,
чәһаләти, истисмарчылары өз чи-
йинләриндән атмаға чалышаркән
мәғлүб олмалары дини әһвал-руһий-
йә ярадыр вә онлар «көзләрини мәч-
һул көйләрә дикәрәк, орадан гурту-
луш көзләйирдиләр» (сәһ. 53—54).

61. Ленин һаггында

Кремл курсантларынын хатирәләр
кечәсиндә нитә

28 январ 1924-чү ил

(сәһ. 59—71)

Ленин ән йүксәк рәһбәрди.

Ленинин сәчиййәви сифәтләри:
тәвәзәкарлыг, мәнтыг гүввәси, гә-
ләбәйә инам, гәләбәдән ловғаланма-
маг, принципааллыг, күтләләрә инам,
даһи узаккөрүчүлүк. «Даниянә узак-
көрүчүлүк, яхынлашан һадисәләри
тез гаврамаг вә онларын дахили
мәнасыны тез баша дүшмәк мәһа-
рәти Ленинин хусусийәти олуб она
ингилаби һәрәкат дөнүшләриндә дүз-
күн стратеги вә айдын һәрәкәт
хәтти сечмәкдә көмәк эдирди» (сәһ.
71).

62. Комсомолда зиддийәтләр һаггында

РК(б)П МК анында кәмчләр
арасында иш мәсәләләри һаггында
мушавирәдә нитә

3 апрел 1924-чү ил

(сәһ. 72—76)

«Коммунист кәмчләр иттифагы—
әһтият гүввәсидир, кәндли вә фәһ-
ләләрдән ибарәт олан әһтият гүввә-
сидир вә партиямыз орадан өз сы-
раларына ени адамлар чәлб эдир.
Макин о; әйни заманда бир әләтдир.

партиянын әлиндә олан вә кәмчләр
күтләләрини өз тәсирина табә эдән
бир әләтдир ...комсомолун фәал
һиссәси иттифагдан кәнарда олан
кәмчләрә тәсир кәстәрмәк үчүн пар-
тиянын әлиндә бир әләтдир» (сәһ.
72—73).

63. Ленинизм әсаслары һаггында

Свердлов дарүлфүнуңунунда
охунмуш муһазирәләр

(сәһ. 77—206)

Ленинизмни тәрифи (сәһ. 78—79).

I. Ленинизмни тарихи көкләри
(сәһ. 80—88).

II. Метод (сәһ. 88—97).

III. Нәзәриййә (сәһ. 97—119).

Пролетариатын һакимийәти әлә
алмасы зәһмәткеш күтләләрин мә-
дәни сәвиййәсинин сүрәтли йүксә-
лиши вә фәһләләрдән рәһбәр кадр-
ларын етишдирилмәси үчүн әлве-
ришли шәрант яратмышдыр. Белә-
ликлә, әввәлчә капитализм шәран-
тиндә кадрлар һазырламаг, сонра
исә һакимийәти әлә алмаг ләзым
олдуғу һаггында II бейнәлмиләл оп-
портунистләринин нәзәриййәсинин
пуча чыхмасы (сәһ. 92—93).

Нәзәрийяни әһәмийәти һаггында.
Нәзәриййә вә тәчрүбәнин вәһдә-
ти. «...анчаг нәзәриййә һәрәката гә-
тиййәт, вәзиййәти өйрәнмәк бачары-
ғы вә әтрафда баш верән һадисәлә-
рин дахили рабитәсини баша дүш-
мәк имканы верә биләр, чүнки, нә-
зәриййә вә анчаг нәзәриййә синиф-
ләрин ялныз һазырда нечә вә һансы
тәрәфә һәрәкәт этмәкдә олдуғуну
дейил, онларын ән яхын кәләчәкдә
дә нечә вә һансы тәрәфә һәрәкәт
әтмәли олдуғуну анламагда тәчрү-
бәйә көмәк эдә биләр» (сәһ. 98—99).

Ленинин нәзәриййәи вердийи бә-
йүк әһәмийәт: «Ингилаби нәзәрий-
йә олмадан ингилаби һәрәкәт да ола
билмәз» (сәһ. 99).

IV. Пролетариат диктатурасы
(сәһ. 119—134).

1) Пролетариат диктатурасы, про-
летар ингилабынын силаһыдыр.
2) Пролетар диктатурасы пролета-
риатын буржуазия үзәриндә һөкм-

раылығыдыр. 3) Совет хакимийэти пролетариат диктатурасынын дөвлөт формасыдыр (сәһ. 119—134).

«...Совет хакимийэти, синфи чә-мийәтин бүтүн дөвлөт тәшкилатла-рындан ән бейнәлмиләл бир тәшки-латдыр, чүнки совет хакимийэти һәр чүр милли зүлмү йох эдиб мұх-тәлиф милләтләрин зәһмәткеш күт-ләләринин әмәкдашлығына архала-нараг, бу күтләләрин ваһид бир дөв-лөт иттифагы һалында бирләшмәлә-рини асанлашдырыр» (сәһ. 132—133).

V. Кәндли мәсәләси (сәһ. 134—151).

VI. Милли мәсәлә (сәһ. 151—163).

«Ленинизм... ағларла гаралар, ав-ропалыларла асиялылар вә империа-лизмин «мәдәни» вә «гейри-мәдәни» гуллары арасында гоюлан фәрги йох этди вә беләликлә, милли мәсә-ләни мүстәмләкә мәсәләси илә әла-гәләндирди. Бунуңла да милли мә-сәлә хусуси вә дахили дөвлөт мәсә-ләси олмагдан чыхарылыб үмуми вә бейнәлхалг мәсәләйә, асылы өлкәлә-рин вә мүстәмләкәләрин мәзлум халгларыны империализм зүлмүндән хилас әтмәк һаггында дүня, мигя-сында бир мәсәләйә чеврилмиш ол-ду» (сәһ. 152).

«Ленинизм, өз мүгәддәратыны тә'-йин әтмәк мәфһумуну кенишләнди-риб көстәрди ки, бу—асылы өлкәлә-рин вә мүстәмләкәләрин мәзлум халгларынын тамамилә айрылмасы һүгугу, милләтләрин мүстәгил дөв-лөт һалында яшамасы һүгугу де-мәкдир» (сәһ. 153).

«Милли мәсәлә, пролетар ингила-бы һаггындакы үмуми мәсәләнин бир һиссәсидир, пролетар диктату-расы мәсәләсинин бир һиссәсидир» (сәһ. 155).

VII. Стратежи вә тактика (сәһ. 163—184).

Партиянын тәшкили дөврүндә үмумрусия кизли гәзетинин ролу (сәһ. 179).

VIII. Партия (сәһ. 184—203).

Партия пролетариатын синфи тәш-килатларынын ән йүксәк формасы.

дыр. Партиянын рәһбәрлийи алтын-да ишләйән ичтимаи тәшкилатлар.

«Партия фәһлә синфинин мүтә-шәккил дәстәсидир».

Партияда мөһкәм интизам вә мү-тәшәккилик олмалыдыр. (сәһ. 184—203).

IX. Иш үслубу (203—206).

Ишдә ленинизм үслубу (сәһ. 203).

Ленинчи партия вә дөвлөт ишчи-ләринин хусусийәтләри.

Күндәлик ишимиздә кәләчәйи нә-зәрдә тутмаг зәрурийәти, мәһдуд тәчрүбәбазлыг вә принципсиз ишбаз-лыг хәстәлийинә гаршы мүбаризә (сәһ. 203—206).

64. РК(б)П XIII гурултайында
Мәркәзи Комитәнин тәшкилат
һесабаты вә сон сөз

24—27 май 1924-чу ил

(сәһ. 209—257)

Кәнчләр иттифагынын артмасы, фабрика-завод шакирдлийи мәктәб-ләриндә охуяларынын артмасы (сәһ. 212—213).

Фәһлә вә кәндли гадынларынын совет вә партия ишинә чәлб әдил-мәси (сәһ. 213—214).

Көнүллү ичтимаи тәшәббүс тәш-килатларынын яранмасы (сәһ. 215—216).

Сәнае губернияларында, милли вилайәтләрдә вә кәндли губерния-ларында пионер тәшкилатларынын артмасы (бу тәшкилатларда фәһлә вә кәндли балаларынын фаизи) (сәһ. 216).

Сәнае, тичарәт вә кредит, совет идарәләринин партия кадрлары, көһ-нә вә ени кадрлар (сәһ. 216—220).

Тәблиғат, вә тәшвиғат сәһәсиндә партиянын иши. «Коммунист маари-фи ишиндә һәлләдичи әһәмийәти олан ленинизм тәблиғатына хусуси фикир верилмәлидир» (сәһ. 226).

Кәндлиләр арасында иш. «...кәнд-лиләрә шифаһи тәшвиғат дейил, әя-ни тәшвиғат ләзымдыр,—билаваси-тә хейир верән бир тәшвиғат ләзым-дыр» (сәһ. 227).

Ән бөйүк күтләви тәшвиғат вәси-тәси олан кино ишини һәр чәһәтдән

яңкишаф этдирмәк һаггында (сәһ. 238).

65. РК(б)П XIII гурултайынын екунлары һаггында

РК(б)П МК янында гәзә комитәләри катибләри курсунда мә'рузә

17 июн 1924-чу ил
(сәһ. 258—287)

«Партиянын ән мүйһүм вәзифәләриндән бири, көһнә нәсилләрә пролетариат диктатурасы вә сосялизм руһунда ени тәрбийә верилмәси вә ени нәсилләрин енә бу руһда тәрбийәләндирилмәси ишини кенишләндирмәкдән ибарәтдир». Партиянын бу сәһәдәки фәәлийәти (сәһ. 273).

Зәһмәткеш гадынар арасында иш. «Партия үчүн сон дәрәчә мүйһүм бир ишир, бәзи һалларда исә—ени нәсилләри сосялизм руһунда тәрбийәләндирмәк чәһәтдән һәлләдичи бир иш сәһәсидир» (сәһ. 276).

«Кәнчләрин ...әһәмийәти бундан ибарәтдир ки, онлар кәләчәк чәмийәти гурмаг үчүн ән көзәл бир зәмин тәшкил әдирләр, бу кәнчләр өл-

кәмизин кәләчәйдир вә кәләчәйини тәмсил әдирләр» (сәһ. 277).

Ленинизм нәзәрийәсини өйрәнмәк вә тәблиғ әтмәк зәрурийәти. Нәзәрийәнин бөйүк ролу. «... айдын вә дүзкүн нәзәрийә олмадан дүзкүн әмәли иш ола билмәз» (сәһ. 285).

66. Я. М. Свердлов һаггында
(сәһ. 306—308)

Я. М. Свердлов Ленин киһи рәһбәр вә тәшкилатчылардан иди.

67. Партиянын кәнддә нөвбәти вәзифәләри һаггында

РК(б)П МК янында кәнд өзәкләри катибләринин мушавирәсиндә иштә

22 октябр 1924-чу ил.
(сәһ. 333—342)

Советләрин ишини чанландырмаг үчүн кәндлиләрдән кениш битәрәф фәәллар етишдирмәк мәсәләси.

Кәндлиләрә һәссаслыгла янашмаг вә дин әләйһинә тәблиғат мәсәләләриндә кәндлиләрин әһвали-руһийәсинин хусусийәтләрини нәзәрә алмаг зәрурийәти (сәһ. 341—342).

ТӘРҖҮМЕИИ-ҲАЛА АИД МӘҖЛУМАТ
1924-чу ил

25 март. И. В. Сталин «Ленинизм һаггында семинар планы»ны языб гуртарыр. «Ленинизм һаггында семинар планы» 1924-чу илин майында «Красная молодежь» журналынын 1-чи нөмрәсиндә дәрч әдилмишдир.

28 апрел. И. В. Сталин диқәр көһнә бакылыларла бирликдә коммунист партиясынын Бақы тәшкилатына онун 25-чи илдә нүмү күнүндә тәбрик кәндә рип.

29 май. И. В. Стәлин РК(б)П XIII гурултайында кәнчләр арасында иш комиссияуна үзв сечилир.

4 август. И. В. Сталин РК(б)П МК Тәшкилат бүросунун ичласында Тәшкилат бүросунун пионер һәрәкаты комиссияунун мә'рузәси үзрә чыхыш әдир.

11 август. И. В. Сталин РК(б)П МК Тәшкилат бүросунун ичласында, Ленин чағырышында партия гәбул олуанларын тәрбийәси илә мәшғул олан комиссияунун мә'рузәси үзрә чыхыш әдир.

20 октябр. И. В. Сталин «Юные Строители» журналынын кәнч мухбирләри илә сәһбәт әдир.

ПРЕДМЕТ-МӨВЗУ КӨСТӘРИЧИ

Айрылмаг һугугу 19.
Аллаһгуручулуг 11.
Анархизм 7.
Битәрәфлик 14.

Болшевик сифәтләри 8, 13, 34, 35, 66.
Буржуазия 1.
Буржуазия партиялары 9, 13.

Буржуазия партияларынын сияса-
ти 12, 13.

Видайет мухтариййети 18.

Гадын 52, 57, 65.

Газет 16, 52, 63.

Демократия 59.

Диалектик материализм 7.

Диалектик метод 7.

Дил 2, 18, 19, 24, 25, 26, 32, 36,

37.

Дин 2, 5, 11, 60.

Дини э'тигад 19.

Дөвлөт 5.

Дөвлөт габилиййети 19, 41, 56.

Дөвлөт идарәси 1, 2.

Эдәбийят 39, 51.

Зиялы 59.

Ирг 2.

Ичтимаи тәшкилатлар 64.

Кадр 40, 45, 51, 63, 64.

Капитализм 3.

Каркүзарлыг 19.

Кәндлиләр 1, 63, 64, 67.

Кәндли гадынлары 64.

Клуб 40, 55.

Коммунизм 30, 51.

Комсомол 52, 62, 64, 65.

Кечә курслары 9, 10.

Кәнчләр 51, 52, 57, 65.

Ленин 47, 60, 61.

Ленинизм 63.

Ленинин вәсиййәтләри 60.

Ленинизмин үслубу 63.

Мадди көмәк 10, 12.

Материалист нәзәриййә 7.

Метод 63.

Мәдәни-милли мухтариййәт 18.

Мәдәни сәвиййә 30, 32, 59, 63.

Мәдәниййәт 54, 56.

Мәзлум милләтләр 1.

Мәктәб 1, 2, 9, 10, 12, 18, 25, 26,
32, 36, 37, 40, 53.

Мәктәбләр шәбәкәси 55.

Мәктәбилиләр 1, 15.

Мәтбуат 32, 40, 55.

Милләт 2, 18.

Милли азлыг 18, 20.

Милли галыглар 39, 45.

Милли зүлм 19.

Милли мәдәниййәт 2, 18, 41, 43,
46, 48, 51, 54, 55, 56.

Милли мәсәлә 2, 13, 17, 18, 19, 20,
22, 23, 28, 36, 43, 46, 48, 51, 63.

Милли сиясәт 22.

Мухтариййәт 19, 24, 25, 26.

Мүәллимләр 1, 55.

Мүвәггәти һөкүмәтин сиясәти 20.

Мүтләгиййәт 2.

Мүһазирә 9, 10.

Нәзәриййә 50, 63, 65.

Милләтләрин өз мүгәддәрәтының
тә'йин этмәк һүгүгу 18, 19, 22, 23.

Өзүнүндәрә 2.

Партия 18, 20, 63.

Пролетариат 3.

Пролетариат диктатурасы 59.

Пионер тәшкилаты 64.

Полис 12.

РСДФП сиясәти 12, 13, 17, 18.

Руслашдырма 1.

Савадлылыг 39, 45, 56.

Совет һакимиййәтинин сиясәти 23.

Советләр 67.

Сияси-маариф мүәссисәләри 25, 57.

Сияси һәят 19.

Сосыалист 7, 65.

Сосыалист маарифи 3.

Стратежи 50, 63.

Тактика 50, 63.

Тапшырыг 50.

Тәблиғат 12, 64.

Тәшвиғат 64.

Тәчрүбә 63.

Унитаризм 24.

Үмуми ичбари тәһсил 36.

Фабрика ганунверичилийи 6.

Фабрика-завод шакирдлийи мәк-
тәби 52, 64.

Федерасия 24.

Фәһлә синфи 4, 59, 63.

Фәһлә гадынлар 64.

Халг әвләри 9, 10, 12.

Халг күтләләринин керидә галма-
сы 9, 31, 37.

Чар үсул-идарәси 1, 9, 10, 19, 23,
36.

Чәһаләт 9.

Шүар 50.

Шүүр 4.

Элм 4, 42.

Элми ишчиләр 45.

Элми сосыализм 4.